

LEIDENS BELEG EN ONTZET

Hoe het lot van Leiden afhing van een aantal sleutelfiguren

Het ontzet van Leiden op 3 oktober 1574 is het beroemdste oorlogssucces uit de Nederlandse geschiedenis. Nog altijd wordt deze gebeurtenis uit de ontstaansgeschiedenis van Nederland uitbundig in Leiden gevierd. De overwinning maakte dat de Opstand tegen 'de koning van Spanje' onder leiding van Willem van Oranje kon worden volgehouden.

De strijd speelde zich af in een tijd van religieuze en politieke spanningen. De bevolking van de Nederlanden was verdeeld. Een deel steunde de calvinistische opstandelingen, onder leiding van Willem van Oranje, uit onvrede met de felle geloofsvervolgingen door de Spaanse koning. Zijn streven was herstel van het adellijk bestuur in de Nederlanden en religieuze

verdraagzaamheid. Anderen bleven trouw aan het katholieke geloof en hun wettige landsheer Filips II. De meerderheid van de bevolking nam een middenpositie in. In navolging van andere Hollandse en Zeeuwse steden sloot het Leidse stadsbestuur zich in juni 1572 aan bij de opstand tegen Spanje. Maar lang niet iedereen koos voor verzet. Nadat Leiden zich in

de zomer van 1572 bij de opstandelingen aansloot, trokken veel inwoners de stad uit. Hun motieven waren divers. Sommigen deden dat uit trouw aan Filips II of uit katholieke geloofsovertuiging. Ook de angst voor oorlogsgeweld en het aanstaande beleg was een drijfveer de stad te verlaten. De huizen en goederen van de vluchtelingen werden geconfisqueerd door het nieuwe regime. Sommige uitgewekenen waren zo regeringsgezind dat ze met de Spanjaarden meevochten of hun strategische informatie verstrekten. Ook probeerden zij hun stadsgenoten tot overgave te verleiden. Maar die maakten hen uit voor lafhartige 'glippers'. ►

Jori Zijlmans is conservator bij Museum De Lakenhal in Leiden.

Uitval op de Boshuyser Schans, doek, anoniem, zeventiende eeuw, collectie Museum De Lakenhal.

In *Kleio* geven we experts het woord die wat dieper in zullen gaan op de Verplichte Historische Voorbeelden. Met behulp van deze achtergrondinformatie kunt u uw leerlingen nog beter voorbereiden op de examenstof. Een serie om te bewaren dus. Dit artikel geeft achtergrondinformatie bij het verplichte voorbeeld *Het ontzet van Leiden (1574)*.

De eerste en tweede brief van Louis de Boisot aan Jan van der Does. 1574, collectie Museum De Lakenhal.

HAAGSE JUFFER

De inname van Haarlem in de zomer van 1573 kostte de Spanjaarden achtduizend doden en op 8 oktober 1573 had Alkmaar de Spaanse aanvallen met succes afgeslagen. Hierna veranderde de Spaanse oorlogsstrategie. Eind oktober 1573 kreeg de Spaanse bevelhebber Francisco de Valdés opdracht om Leiden tot overgave te dwingen door insluiting en uithongering, waardoor het verlies aan Spaanse manschappen minimaal zou zijn. Alle wegen en vaarroutes naar Leiden werden met vestingwerken geblokkeerd. Als de hongersnood toesloeg zou overgave vanzelf volgen, dacht Valdés. Maar het stadsbestuur was gewaarschuwd en had proviand ingeslagen. Na vijf maanden vertrokken de Spaanse troepen

richting de Mookerheide, waarvan ze onverrichter zake terugkeerden omdat Oranjes leger al was verslagen. Eind mei omsingelde Valdés Leiden opnieuw. Dit keer was de stad niet voorbereid. Gedurende dit gehele tweede beleg stierven ruim zes- van de vijftienduizend inwoners door honger of ziekte. Vrijbuiters en schutters deden tijdens het beleg geregeld uitvalen om de Spanjaarden schade toe te brengen. Hun heldhaftige bevelhebber Andries Allertsz. sneuvelde in de nacht van 25 mei 1574, toen hij de Spanjaarden

in een hinderlaag probeerde te lokken. Zijn opvolger, de edelman Jan van der Does, had meer succes. In juli 1574 leidde hij een uitval naar de Boshuizerschans waarbij ruim zestig Spanjaarden werden gedood. Daarop werd de stad zo meedogenloos omsingeld dat niemand zich meer buiten de stadsmuren waagde. Dat de stad niet door de Spanjaarden stormenderhand werd ingenomen zou te danken zijn aan de Haagse juffer Magdalena Moons, de geliefde van de Spaanse bevelhebber Valdés. Moons had familie in Leiden en beloofde Valdés te trouwen op voorwaarde dat hij de stad niet zou bestormen. Volgens de overlevering was Valdés zo verliefd dat hij toestemde. Na Leidens Ontzet werd Valdés gevangengenomen door zijn gefrustreerde manschappen. Ondanks fel protest bleef hij in Spaanse krijgsdienst. Niet lang na zijn vrijlating huwde hij in Antwerpen Magdalena Moons; hij overleed enkele jaren later.

Pas in september 1574 werd de situatie in de stad werkelijk nijpend. Met verlokkelijke beloftes van vrije aftocht speelde Valdés de burgers tegen elkaar uit. Oproerige burgers en vrijbuiters probeerden het stadsbestuur tot onderhandelingen te dwingen. Herhaaldelijk hing Leidens lot af van een paar sleutelfiguren zoals de doortastende stadssecretaris Jan van Hout, edelman Jan van der Does en burgemeester Pieter Adriaansz van der Werf. Door standvastig optreden wisten zij de gemoederen telkens tot bedaren te brengen.

'DAT DE STAD NIET DOOR DE SPANJAARDEN STORMENDERHAND WERD INGENOMEN ZOU TE DANKEN ZIJN AAN DE HAAGSE JUFFER MAGDALENA MOONS, DE GELIEFDE VAN DE SPAANSE BEVELHEBBER VALDÉS'

DUIVENPOST

Vanuit Rotterdam en Delft organiseerde Willem van Oranje de bevrijding van Leiden. In zijn opdracht werden de rivierdijken langs de Hollandse IJssel en de Maas doorgestoken. Een draconische maatregel; duizenden hectaren land kwamen onder water te staan en de plattelandsbevolking

'MET BEHULP VAN DUIVENPOST MOEDIGDE BOISOT DE LEIDENAREN AAN STAND TE HOUDEN'

moest een veilig onderkomen zoeken. Dankzij deze gewaagde operatie werd de 'onoverwinnelijke' Spaanse legermacht als bij godswonder verslagen. Geluk en toeval speelden bij deze operatie een grote rol, want de kans van slagen was uiterst

klein. Maar de prins van Oranje zette alles op alles omdat hij vreesde dat de val van Leiden het verlies van het hele gebied onder het IJ, het zogenoemde Zuiderkwartier, tot gevolg zou hebben. Daarmee zou de opstand tegen de Spaanse overheersers zo goed als verloren zijn.

Al met al duurde de Geuzentocht langer dan voorzien. Aanvoerder Louis de Boisot moest telkens ad hoc-oplossingen bedenken om de stad te bereiken. Met behulp van duivenpost moedigde hij de Leidenaren aan stand te houden. Dankzij een zuidwesterstorm met zware regenval in de nacht van 2 op 3 oktober stonden de polders hoog genoeg onder water om met de Geuzenvloot Zoeterwoude te bereiken, dat vervolgens werd veroverd. Toen de Spanjaarden in de ochtend van 3 oktober 1574 de schans

bij Lammen ontvluchtten, had Boisot zijn missie volbracht en was Leiden ontzet. Direct na het ontzet stelde Willem van Oranje orde op zaken in de stad en verving hij verschillende leden van het stadsbestuur. ■

VERDER LEZEN

- S. GROENVELD, 'Leiden in de eerste jaren van de Nederlandse Opstand 1566-1574', in: R.C.J. van Maanen en J.W. Marseille (red.), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad*, deel 1 (Leiden 2002), p. 201-212.
- J. POLLMANN, 'Een "blij-eindend" treurspel', in: H. Amstersfoor, H. Blom, D. Bos en G. van Es (red.) *Belaagd en belegerd* (Amsterdam 2011), p. 118-145.
- T. WIJSENBEEK, *Honger* (Den Haag 2006).
- J.J. WOLTER, *Tussen vrijheidsstrijd en burgeroorlog. Over de Nederlandse opstand 1555-1580* (Amsterdam 1994).
- J. ZIJLMANS, *Leidens Ontzet. Vrijheidsstrijd & Volksfeest* (Leiden 2011).

**Het ontzet van
Leiden. Wandtapijt
door Joost Jansz.
Lanckaert, 1587-
1588. Museum De
Lakenhal.**